

21. Loferski J. J. The first forty years: A brief history of the modern photovoltaic age / J. J. Loferski // Progress in Photovoltaic. — 1993. — Vol. 1. — № 1. — P. 67–78.

22. Perlin J. From Space to Earth : The Story of Solar Electricity / Perlin J. — Cambridge : First Harvard University Press Edition, 2002. — 240 p.

23. Rauber A. Strategies in photovoltaic research and development — R&D and history / A. Rauber // Photovoltaics. Guidebook for Decision Makers / A. Bubenzer, J. Luther (Eds.). — Berlin : Springer Verlag. — 2003. — P. 215–241.

24. Staiß F. Strategies in photovoltaic research and development — market introduction programs // F. Staiß, A. Rauber // Photovoltaics Guidebook for Decision Makers / A. Bubenzer, J. Luther (Eds.). — Berlin : Springer Verlag. — 2003. — P. 245–254.

25. Yergin D. The Prize: The Epic Quest for Oil, Money, and Power / Yergin D. — USA : Simon & Schuster, 1991. — 912 p.

О. В. Махно

УДК: 327(476)

ДО ПИТАННЯ ПРО ОСОБЛИВОСТІ РАДЯНСЬКОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО АВАРІЇ НА ЧОРНОБИЛЬСЬКІЙ АЕС 1986 р.

У статті проаналізовано специфіку радянської інформаційної політики 1986 р. стосовно аварії на Чорнобильській АЕС.

Ключові слова: СРСР; УРСР; Чорнобильська катастрофа; радянська інформаційна політика.

В статье проанализирована специфика советской информационной политики относительно аварии на Чернобыльской АЭС, которая проводилась на протяжении всего 1986 г. Обоснован вывод о том, что эта политика определялась, с одной стороны, замалчиванием сведений об аварии, а с другой — активизацией контрпропагандистских мероприятий, направленных на обвинение «капиталистического мира» в распространении неправдивой и политически заангажированной информации.

Ключевые слова: СССР; УССР; Чернобыльская катастрофа; советская информационная политика.

This article is devoted to the specific of soviet informative politics in relation to an accident on Chornobyl nuclear power plant that was conducted during 1986. A conclusion that this politics was determined, from one side, by suppressing of information about an accident, and, from other side, by activation of the counterpropaganda events sent to accusing of the «capitalist world» of distribution of untruthful and politically accented information is well-proven.

Keywords: the USSR; Ukrainian SSR; Chornobyl catastrophe; soviet informative politics.

Чорнобильська катастрофа — вибух 26 квітня 1986 р. на четвертому енергоблоці АЕС — стала однією з найбільших техногенних катастроф у світі. Від аварії в Україні потерпіли 3,2 млн. осіб, зокрема понад 1 млн. дітей, довелося евакуювати 76 населених пунктів з 91 тис. мешканців, до зони безумовного (обов'язкового) відселення потрапили 92, а до зони гарантованого державою добровільного відселення — 835 населених пунктів [27, с. 5]. Проте під удар потрапила не лише Україна. За перші 10 діб з руїн ядерного реактора було викинуто радіації в декілька мільйонів разів більше, ніж під час найбільшої до того часу в історії атомної енергетичної аварії на американській АЕС «Трі-Майл-Айленд» 1979 р. Тож потужний радіоактивний циклон, окрім України, пронісся територіями Білорусі, Литви, Латвії, Польщі, Швеції, Норвегії, а пізніше — Німеччини, Нідерландів, Бельгії. Радіоактивними опадами було забруднено всю Європу, за винятком Іспанії й Португалії, це засвідчило, що Чорнобиль — міжконтинентальна катастрофа [26, с. 11].

Позначена величезними втратами, невимовними стражданнями людей і проявами героїзму ліквідаторів, ця трагедія також увійшла в історію як приклад неготовності вищої державної влади СРСР підпорядкувати гуманістичним пріоритетам та цінностям політичні інтереси. Чорнобиль довів ідеологічну обмеженість і суперечливість радянської інформаційної політики, зокрема й закордонної, попри проголошену політику Перебудови та Гласність. Намагання партії влади применшити масштаби аварії, блокувати витoki інформації про неї як у самій Країні Рад, так і за кордоном, спроби маніпулювати в політичних цілях цією інформацією стали також ознакою глибинної системної кризи системи влади в СРСР, що врешті призвела до її краху.

Мета статті — охарактеризувати змістовне наповнення радянської інформаційної політики довкола аварії на Чорнобильській АЕС, що проводилась протягом усього 1986 р., з'ясувати особливості цієї політики.

Зазначимо, що як у день вибуху, так і наступного дня найвище партійно-радянське керівництво держави, а також підконтрольні йому засоби масової інформації практично нічого не повідомили громадськості про надзвичайну подію. Виняток становило оголошення на прип'ятському радіо 27 квітня, тобто через 36 годин після вибуху на реакторі, інформації про «тимчасову евакуацію» мешканців міста, котра, втім, мала спонукати мешканців до конкретних дій, і, зрештою, виявилася дезінформацією. Адже евакуація, як з'ясувалося пізніше, не була тимчасовою [2]. Забігаючи наперед, підтвердженням цього є той факт, що під час зустрічі іноземних журналістів з керівниками республіки, спеціалістами, вченими та зарубіжними громадянами, що працюють і вчать в Києві, яка відбулася 8–9

травня 1986 р. в столиці УРСР, було однозначно заявлено, що після дезактивації ґрунту та житлових приміщень, яка вже йде повним ходом, усі евакуйовані зможуть повернутися до своїх домівок [19].

Між тим, уже 27 квітня, о 23.00, данська лабораторія ядерних досліджень зафіксувала на Чорнобильському атомному реакторі аварію категорії МПА (Максимальна проектна аварія) [2]. Того самого дня о 22.00 різке зростання радіаційного фону зареєстрували у Швеції. Щоправда, спочатку його пов'язали з діяльністю підприємства в місті Форсмарк, неподалік від Стокгольма. Однак уже опівдні 28 квітня шведська влада мала інформацію про джерело забруднення поза межами країни, на схід від Швеції [2]. 28 квітня повідомлення «про серйозну аварію» в УРСР було передано в новинах одного з європейських каналів і дещо згодом повторено на «Голосі Америки» та радіо «Свобода». З того часу західні радіостанції вже не припиняли повідомляти про аварію на ЧАЕС і, власне кажучи, саме вони виступили першими інформаторами про катастрофу для частини радянського суспільства, котра слухала «ворожі голоси» з Лондона, Вашингтона і Мюнхена.

В самому Радянському Союзі перші короткі офіційні повідомлення про катастрофу на ЧАЕС з'явилися лише 28 квітня. Оголошення від ТАРС о 21.00 на центральному телебаченні в програмі «Час» тривало тільки 14 секунд [1, с. 11]. Наступного дня, 29 квітня, в пресі з'явилося повідомлення від Ради Міністрів СРСР. Воно також відзначалося лаконічністю: йшлося про те, що «на Чорнобильській атомній електростанції сталася аварія, пошкоджений один із атомних реакторів», одночасно повідомлялося, що «вживаються заходи для ліквідації наслідків аварії», а «потерпілим подається допомога» [5, с. 14]. Це повідомлення негайно дублювали засоби масової інформації в Україні [6]. 29 квітня РАТАУ подало коротке сповіщення про витік радіоактивних речовин на Чорнобильській АЕС, перші жертви та евакуацію мешканців Прип'яті й навколишніх населених пунктів [20]. А 30 квітня в пресі, зокрема й республіканській, з'явилося нове повідомлення від Ради Міністрів СРСР, де зазначену інформацію було доповнено твердженнями про те, що «радіаційну обстановку на електростанції і прилеглий місцевості стабілізовано», і що «за станом радіаційної обстановки на Чорнобильській АЕС і оточуючій місцевості ведеться безперервне спостереження» [7].

Цю саму інформацію 30 квітня 1986 р. було представлено у Міністерстві закордонних справ у Москві, куди запросили послів Англії, Фінляндії, Нідерландів, тимчасових повірених у справах Франції та Австрії. Інформував іноземних дипломатів про ситуацію на ЧАЕС перший заступник міністра закордонних справ А. Г. Ковальов, у зустрічі також брали

участь Міністр вищої і середньої спеціальної освіти СРСР Г. О. Ягодін та голова Державного комітету з використання атомної енергії СРСР А. М. Петросьянц [27, с. 695]. Зустріч ця затягнулася до ночі 1 травня, позаяк послы мали безліч запитань до радянського керівництва, на які прагнули почути реалістичні відповіді. Між тим, основне завдання зустрічі з послами полягало не стільки в повнішому їх інформуванні про обставини аварії на ЧАЕС, скільки в заспокоєнні зарубіжної громадськості. З цією метою Міністерство закордонних справ СРСР також розпорядилося, аби всі союзні міністерства й відомства, які курують питання іноземних громадян, розпочали роз'яснювальну роботу з переконування в тому, що, мовляв, наслідки аварії не загрожують небезпекою здоров'ю іноземців. Було вирішено не допускати виїзду за кордон тих пересічних радянських людей, які внаслідок аварії захворіли. Це робилося, як зазначалося в документації, аби не дозволити «ворогам» використати «випадкові факти з антирадянською метою» [27, с. 89].

Зробимо припущення, що, якби інформацію про вибух на Чорнобильській АЕС не передавали західні «радіо-голоси», то пересічні радянські люди не дізналися б про неї через кілька діб. Утім, зібрати достеменні свідчення про ситуацію на АЕС попервах справді було непросто. «У перші дні інформації про масштаби аварії було дуже мало і вона була суперечлива. — Згадував пізніше один із членів створеної у Москві 27 квітня 1986 р. Урядової комісії. — Дістати ж об'єктивну інформацію було досить важко, оскільки IV енергоблок горів, довкола напівзруйнованої будівлі рівень радіації був надзвичайно високим. Обстановка на реакторі, котрий горів, від початку не піддавалася оцінці, створювала у колективах з ліквідації аварії напругу, спричиняла велику нервозність людей, унаслідок чого віддача від їхніх дій була мала» [24, с. 14]. Про це саме згадував пізніше і Михайло Горбачов у одному з інтерв'ю. «Я думаю, — заявив він, — мене інформували в міру можливості правдиво, просто спочатку навіть найкращі фахівці щиро не розуміли серйозності катастрофи» [14]. На доказ цього колишній лідер радянської держави розповів, що 27 квітня, після евакуації Прип'яті, надіслана на місце аварії Урядова комісія залишилась у повному складі на ніч у готелі «Полісся», без будь-яких засобів особистого захисту, демонструючи тим самим явне неусвідомлення масштабів лиха [14].

Безперечно, немає підстав сумніватися в тому, що і верховна влада, і навіть вузькі спеціалісти в СРСР у той час не були спроможні цілком точно оцінити потенційні загрози наслідків аварії на Чорнобильській АЕС, як і її масштаби. Тим не менше, серйозність ситуації була абсолютно зрозумілою, тож була очевидною й потреба повніше інформувати радянську

та зарубіжну громадськість про деталі катастрофи задля солідарної локалізації масштабів лиха.

Однак цього не сталося. Більше того, цілком у традиціях замовчування, заперечування або мінімізації розмаху катастроф, обстоюючи пріоритети вибудовування «потрібної» інформаційної стратегії, прагнучи довести «західному світу», що влада повністю контролює ситуацію в країні, партійно-радянське керівництво та підконтрольні йому ЗМІ протягом 30 квітня — 4 травня активно пропагували відпочинок людей «на свіжому повітрі», а 1 травня 1986 р. за особистим розпорядженням М. Горбачова у Києві навіть було проведено багатолюдну демонстрацію [9, с. 211]. Перебіг травневих святкувань активно висвітлювала офіційна преса, зокрема випуск газети «Радянська Україна» від 2 травня 1986 р. практично весь було присвячено цим подіям. Не залишилась осторонь і «Правда», в якій уже 6 травня з'явилася розлога публікація про «антирадянську шумиху». Тут святкові травневі заходи подаються як демонстрація стабільності радіаційної ситуації та впевненості радянських людей у діях влади. Понад те, автор статті, політичний оглядач Юрій Жуков, говорить, що вже увечері 1 травня американські та західноєвропейські телевізійні компанії були змушені продемонструвати ці святкові паради своїм глядачам, яким доти зображували Київ і Мінськ як міста, що майже вимерли внаслідок аварії. «Ошелешені американці побачили, що там пройшли масові святкові демонстрації», і це змусило американських журналістів шукати правди в директора агентства з охорони навколишнього середовища Л. Томаса. Той, у свою чергу «був змушений» визнати, що «цифри жертв інциденту, надані радянською стороною, можуть відповідати дійсності» [15]. Таким чином, сам факт масових святкових заходів став додатковим аргументом радянської влади щодо «перебільшень» та «антирадянської істерії» західних ЗМІ. Заспокійливо-оптимістичну інформацію про стан справ на ЧАЕС передавала й Рада Міністрів СРСР. Зокрема 2 травня було надруковано чергове урядове повідомлення, в якому наголошувалось: «Протягом 30 квітня на Чорнобильській атомній електростанції тривала робота по здійсненню комплексу технічних заходів. Радіоактивність на території АЕС і в селищі електростанції зменшилась у 1,5–2 рази. Проводиться робота по дезактивації забруднених ділянок, прилеглих до території АЕС. Триває подання допомоги потерпілим, серед них 18 чоловік перебувають у тяжкому стані. Серед потерпілих іноземних громадян немає» [8].

Те, що Чорнобильська катастрофа одразу потрапила не стільки під контроль спеціалістів, скільки під нагляд, зокрема й ідеологічний, найвищого партійного керівництва держави, засвідчує аналіз протоколів створеної вже в перші дні після аварії Оперативної групи Політбюро ЦК КПРС на

чолі з головою Ради Міністрів СРСР М. І. Рижковим. Від 29 квітня і до кінця 1986 р. ця група збиралася 36 разів, причому в травні — щодня [8]. Оперативна група не тільки «акумулювала усі відомості про обстановку на Чорнобильській АЕС», але й визначала напрям інформаційних потоків про неї. Так, під час засідання Оперативної групи від 11 травня 1986 р. обговорювалося питання «про стан справ з іноземним туризмом у зв'язку з аварією». Маючи відомості про те, що кількість іноземних туристів до СРСР знизилась на 20%, група в резолюції відзначила: «Держкомінтурист СРСР не використовує усіх можливостей для протидії цій тенденції», і доручила відповідним інстанціям «посилити роботу для залучення іноземних туристів до Радянського Союзу» [24, с. 27]. Водночас на засіданні було затверджено текст чергового урядового повідомлення про аварію та розглянуто питання «про запити урядів США, Англії та інших капіталістичних країн щодо обставини і наслідки аварії». Оперативна група проаналізувала «можливі відповіді на питання зазначених країн» та визнала за можливе організувати зустріч представників посольств країн Європи, США та Канади з представниками Урядової комісії і, окрім того, вирішила запропонувати працівникам зарубіжних посольств відвідати район Чорнобильської АЕС «для ознайомлення з обстановкою» [24, с. 28].

Можливі зустрічі членів Урядової комісії з послами західних країн, поїздки іноземних послів на Чорнобильську АЕС і зміст чергового урядового повідомлення для преси розглядалися й на наступному засіданні Оперативної групи 12 травня 1986 р. [24, с. 33] Зауважимо, однак, що іноземні послы так і не відвідали району Чорнобильської аварії, оскільки небезпечність цього була цілком очевидною для західних спеціалістів. Тож не виключено, що пропозиція зарубіжним послам побувати на місці аварії робилася як контрпропагандистський захід із повним усвідомленням того, що для західних дипломатичних представників це неможливо й небажано.

Оперативну групу було створено і при ЦК Компартії України, проте вона не мала ніякого впливу, а діяльність її визначалася виключно союзними структурами. Поза тим, керівник цієї групи, голова уряду УРСР О. П. Ляшко, пізніше у спогадах прямо говорив, що після Чорнобильської аварії інформація про неї «була поставлена під політичний контроль ЦК; режим таємності для уникнення паніки, яка була цілком можливою, особливо після повідомлення засобів масової інформації Заходу, було посилено» [1, с. 23].

Між тим, саме замовчувана й неповна інформація про стан справ на ЧАЕС логічно спричинила поширення неймовірних припущень та породила безліч чуток як серед пересічних громадян у самому СРСР, так і за кордоном. «У зв'язку з тим, що засоби масової інформації з великим запіз-

ненням повідомили про те, що відбувається, — зазначалося в датованій 30 квітня 1986 р. таємній інформації Відділу організаційно-партійної роботи ЦК Компартії України, — серед населення виникло багато чуток і домыслів. Жертви називалися у кількості від 30-ти до 3 тис. осіб, кажуть також, що загинула вся зміна. Ведуться розмови, що у республіці випали радіоактивні дощі <...>. Висловлюються прохання докладно прокоментувати у пресі, по телебаченню і радіо подію на Чорнобильській АЕС» [27, с. 89].

Чорнобиль раптом змусив говорити про Україну весь світ. Зрозуміло, що республіка й раніше фігурувала в світових ЗМІ, але здебільшого інформація про неї цікавила українців діаспори, натомість уваги англомовного читача майже не привертала [12]. Натомість після аварії про УРСР почали говорити постійно, однак виключно з негативною конотацією, позаяк через брак прозорої інформаційної політики в СРСР, світова громадськість дослухалася до «альтернативних джерел», які не завжди прагнули правдиво висвітлювати події, і досить часто були схильні до пошуку сенсацій або прямої дискредитації радянської влади.

Активно діяли організації української діаспори, котра негайно пов'язала події на Чорнобильській АЕС із безправним, колоніальним статусом радянської України. Характерна, наприклад, Заява, яку зробили 2 травня 1986 р. голова Центрального комітету Українських організацій у Франції Ярослав Мусянович і член закордонного представництва Української гелсінкської групи Леонід Плющ. «Головними причинами катастрофи, — зазначалося в ній, — є низький рівень радянської технології та якості праці, надмірна централізація радянської системи й пов'язана з нею безвладність уряду УРСР, загальна безвідповідальність радянської влади перед населенням, відсутність народного контролю за діями влади, відсутність інформації <...>. Перші заяви радянського уряду свідчать про те, що влада робить все, щоб населення України, як і інші народи світу, не мали точної інформації про дійсне становище <...>. Державна система секретності і дезінформації є однією з головних перешкод для подолання катастрофи та її наслідків. Тому ми, українці Франції, звертаємося до народу Франції, до уряду і парламенту з проханням допомогти нашому безправному народові шляхом:

1. Систематичного передання на Україну правдивої інформації про катастрофу і можливі наслідки;

2. Вимогою до урядів УРСР, БРСР та СРСР достовірно інформувати світ про хід подій навколо катастрофи;

3. Вимогою того, щоб ці уряди допустили в Чорнобиль, Київ та інші загрожені райони міжнародні комісії з фахівців ядерної енергетики, медиків, біологів тощо;

4. Вимогою допустити в загрожені райони західних кореспондентів <...>.

Чорнобильська трагедія ще раз ставить перед світом українську проблему в СРСР. Україна — член ООН. Ми вимагаємо, щоб всі західні країни мали в Україні посольства і консульства: це дасть змогу українському народові відстоювати своє право на самозбереження і розвиток».

Надзвичайно високу активність у зв'язку з аварією на ЧАЕС демонстрували й українці США. З 30 квітня перед представництвом СРСР при ООН у Нью-Йорку тривали антирадянські демонстрації, українська громада доправляла телеграми до Президента США з вимогою вжити заходів, аби примусити радянський уряд сказати правду про масштаби і загрози аварії. Тому вже 1 травня 1986 р. Конгрес США на базі матеріалів, опрацьованих в українських організаціях, схвалив резолюцію № 440, де висловив стурбованість тим, що уряди СРСР і УРСР недостатньо інформують суспільство про ситуацію на Чорнобильській АЕС і вимагав дозволити пряме телефонне спілкування зарубіжних українців з родичами, що мешкали в районі аварії на Чорнобильській АЕС [1, с. 29].

У газеті «Свобода», одному з найголовніших видань української діаспори в США ще 30 квітня з'явилася публікація під заголовком «СССР приховує наслідки нуклеарної катастрофи в Україні». В статті, зокрема, зазначається, що СРСР не називає не лише кількість жертв та масштаби катастрофи, а й можливі страшні наслідки для України та сусідніх держав. Повідомляється, що мешканцям Швеції вже почали видавати йодовані таблетки проти радіації, в той час, як в УРСР народ явно не усвідомлює небезпеки, яку становить навіть дощ, що буде «змивати радіацію з повітря і вона з дощем падатиме на поля, сади, городи, озера, ріки тощо». Як і інші видання діаспори, «Свобода» наголошувала, що Радянський Союз має 15 подібних реакторів, що не є безпечними, і не дбає про населення в разі якихось аварій на них [21].

Тим часом на шпальтах багатьох видань США та Західної Європи почали з'являтися численні «сенсаційні повідомлення» про тисячі загиблих у Чорнобилі, про вибух двох енергоблоків, «неминучу» смерть половини населення Прип'яті, поступове «вимирання» Києва тощо. Зокрема про загибель унаслідок аварії на Чорнобильській АЕС 2 тис. осіб повідомило агентство «United Press International» [22]. Також «джерело» в Пентагоні поінформувало американську компанію «Ен-Бі-Сі», що кількість загиблих у 2 тис. «схожа на правду, оскільки на станції працювало 4 тис. осіб». Один із американських військових заявив, що від вибуху постраждав іще один реактор. «Із західних супутників відкривається інша — набагато більш небезпечна картина, — наголосив 30 квітня відомий ведучий новин «Ен-Бі-Сі» Ден Разер. — Американські спецслужби повідомляють, що за відомос-

тями розвідувальних супутників, інцидент з реактором усе ще незавершений, і нині, можливо, починає плавитися другий реактор» [22].

Про такі жахливі наслідки аварії пише й згадана «Свобода». Не маючи достовірної інформації, представники діаспори зазначають, що Радянський Союз не приймає запропонованої допомоги від США та країн Західної Європи, а «надіються, що їм вдасться самим, своїми примітивними способами погасити вогонь реактора чи реакторів; бо західні інформації подають, що горять два нуклеарні реактори» і катастрофа вже вийшла з-під контролю [23].

Ця інформація, як і відомості про тисячі загиблих, не відповідала дійсності, зокрема загрозу поширення пожежі на інші реактори усунули ще в перший день аварії. Водночас позначена або мовчанкою, або напівправдою інформаційна стратегія представників усіх рівнів влади, так само як і звична за радянських часів організація різноманітних кампаній «підтримки і схвалення» діяльності влади «трудящими», творили в СРСР таку атмосферу, котра на Заході не могла не сприйматися з недовірою. «Представники Радянського Союзу виступали мало, — описував цю ситуацію професор Девід Рубін у підготовленій у Нью-Йоркському університеті вже восени 1986 р. праці “Уроки Три-Майл-Айленда і Чорнобиля”. — Своєю бездіяльністю влада віддала контроль за потоком інформації в руки на Заході. Протягом більше, ніж двох тижнів від радянських державних службовців, лікарів, інженерів, фізиків і простих громадян інформація надходила тільки в оптимістичних тонах. Це знижувало довіру до неї. Частина інформації, зокрема, про рівень радіації за межами станції, взагалі не розповсюджувалася або видавалася пізно. В результаті з’явилася проблема довіри до радянських джерел інформації» [28].

6 травня 1986 р. в Міністерстві закордонних справ СРСР проведено першу прес-конференцію для зарубіжних і радянських журналістів [25]. На прес-конференції в Москві були присутні керівники МАГАТЕ Х. Блікс, Л. Константінов та М. Розен. Головний посил такий, що від ліквідаторів надходять усе спокійніші звістки, стан повітряного та водного середовища не викликає занепокоєння. На запитання журналістів про доцільність зупинки інших реакторів по країні, керівники МАГАТЕ відповіли, що в цьому немає потреби. Доповідачі запевняли кореспондентів, що життя в зоні ЧАЕС скоро відновиться, адже ізотопи, що потрапили в повітря, живуть недовго [25]. Одночасно в різних регіонах країни, зокрема й в УРСР, тривали мітинги та збори трудящих, учасники яких висловлювали повну солідарність і підтримку «лінії партії і держави». Так, 13–14 травня відбулися збори в партійних організаціях Києва, учасники яких «гнівно засудили» антирадянську пропаганду США та інших країн щодо «чорнобиль-

ської проблеми». Доповідаючи про це В. Щербицькому, перший секретар Київського міськкому партії Ю. Єльченко писав, що проведення зборів «посприяло зміцненню морально-політичної обстановки у місті, підвищило дух оптимізму і впевненість трудящих, усього населення столиці України» [13].

Попри те, що в багатьох донесеннях, а особливо у публічних виступах, найвище партійне і радянське керівництво країни констатувало «ентузіазм і підтримку трудящих мас», насправді обмежена інформація про аварію на ЧАЕС і не надані населенню медико-санітарні рекомендації спричинили в українському суспільстві шок, посилили настрої невдоволення і протести проти політики замовчування правди про ЧАЕС. «В ході відвертих бесід у трудових колективах, — зазначалося, зокрема, 12 травня у таємній інформації Відділу оргпартроботи ЦК КПУ для ЦК Компартії України, — робітники і службовці висловили свою думку по життєво важливих проблемах. Багато хто з них вважає, що інформацію про обстановку треба було передати раніше, іще напередодні 1 Травня <...>. Часто задається запитання: чому кияни не були попереджені про збільшення рівня радіації 1–3 травня?» [27, с. 127]. «У кожному третьому зверненні, що надходить — передусім з м. Києва, — йшлося у секретній інформації Загального відділу ЦК від 12 травня, — підіймається питання про інформування населення у зв'язку з подіями, що відбулися. У листах відзначається, що в перші дні після аварії населення не дістало необхідної інформації, унаслідок чого виникали різні чутки, викривлення і домисли <... >» [27, с. 129].

Щоб відвернути увагу радянських громадян від нагальних проблем, пов'язаних з Чорнобильською трагедією, інформаційна політика СРСР активно використовувала метод «перекидання уваги» з цієї проблеми на проблеми Сполучених Штатів Америки або країн Західної Європи в сфері використання ядерної енергії.

Так, показова стаття власного кореспондента газети «Правда» в Лондоні А. Масленнікова. Журналіст розвиває загальнопартійну думку про те, що «пропагандистський галас» Заходу спрямовано на те, щоб дискредитувати радянські мирні ініціативи та скомпрометувати всю політику Радянського Союзу. А далі особливо звертає увагу читача на те, що «забезпечення захисту на атомних підприємствах Заходу часто набагато гірше, ніж у СРСР». Окрім того, їм немає чим похвалитися в інформуванні суспільства стосовно непередбачених подій на цих підприємствах. Як приклад журналіст навів аварії на «Трі-Майл Айленд» (США) та в Дангінесі (Велика Британія) [16]. Цілком очевидні явні спроби переключити увагу радянських читачів на проблеми західного світу та відволікти їх від техногенного лиха Чорнобиля.

Загалом, майже всі радянські публікації в перші місяці після аварії зводилися до того, що країни капіталістичного табору не заінтересовані прийняти мирні радянські ініціативи, тому всіма силами фабрикують брехню та розводять «антирадянську істерію», аби підірвати довіру світового співтовариства до СРСР та зрвати його плани щодо використання атомної енергії виключно в мирних цілях.

Часто і з ентузіазмом радянська преса публікувала тези закордонних періодичних видань у разі їхньої підтримки дій СРСР. Як приклад можна навести інформацію від ТАРС у «Радянській Україні» 13 травня. В статті наголошувалося, що світова громадськість «гостро засуджує спроби реакційних кіл» очорнити політику СРСР. Відзначалося, що «пересічні американці, англійці, португальці з обуренням сприймають спроби їхніх властей дискредитувати дії Радянського Союзу щодо ліквідації наслідків катастрофи, що вони вважають, що маніпулювати цією трагедією “цілком безсовісно”». Тут же вкотре пригадується аварія на «Три-Майл Айленд», котра засвідчила «декларативність» свободи слова в США [18].

Узагальнені офіційні підходи найвищого державного і політичного керівництва СРСР до інформаційної політики стосовно катастрофи на Чорнобильській АЕС, зокрема закордонної, навів М. С. Горбачов у виступі на радянському телебаченні 14 травня 1986 р. [4] Генеральний секретар упевнено заявив, що СРСР, як тільки дістав «надійну початкову інформацію», правдиво поінформував про аварію і власне населення, і уряди зарубіжних країн по дипломатичних каналах. Він також високо оцінив героїзм та ефективні заходи в подоланні наслідків катастрофи, висловив вдячність за співчуття і допомогу «друзям із соціалістичних країн», «зарубіжним ученим і спеціалістам», міжнародній організації МАГАТЕ. Водночас генеральний секретар ЦК КПРС жорстко скритикував «уряди, політичних діячів, засоби масової інформації деяких країн НАТО, особливо США», за розгортання «розгнужданої антирадянської кампанії». Він нагадав про поширювані в західних ЗМІ неправдиві чутки про «тисячі загиблих», «вимерлий Київ», про те, що «всю землю України отруєно», підсумувавши: «Загалом ми зіткнулися зі справжнім нагромадженням брехні — найбезсовіснішої і найзлостивішої <...>. — Її організаторів, звичайно ж, не цікавили ні справжня інформація про аварію, ні доля людей у Чорнобилі, на Україні, в Білорусії, в будь-якому іншому місці <...>. Їм потрібен був привід для того, щоб, учепившись за нього, спробувати зганьбити Радянський Союз, його зовнішню політику, ослабити вплив радянських пропозицій щодо припинення ядерних випробувань, щодо ліквідації ядерної зброї і одночасно пом'якшити зростаючу критику поведінки США на міжнародній арені, їхнього мілітаристського курсу» [4, с. 11]. Глава ра-

дянської держави висловив невдоволення зустрічю «Сімки» в Токіо, де звучали дорікання на адресу СРСР за «недодану» інформацію про аварію. «Що ж до “нестачі” інформації, навколо чого розгорнуто спеціальну кампанію, причому політичного змісту й характеру, — заявив М. С. Горбачов, — то питання це є в даному разі надуманим» [4, с. 12].

Таким чином, незважаючи на те, що ситуацію на ЧАЕС не вдалося «приховати» від світової громадськості, радянсько-партійне керівництво на практиці не мало намірів відступити від попередньої політичної лінії замовчування будь-яких катаклізмів. Задекларована політика Гласності на практиці виявлялася не дієвою, натомість було очевидним, що тотальний контроль партії влади за витоками інформації, особливо тієї, що мала потрапити до закордонного споживача, існував.

Ця та інші подібні промови М. С. Горбачова спричинили передбачуваний шквал обурення на Заході. Наприклад, канцлер Федеративної Республіки Німеччини назвав виступи генерального секретаря на тему Чорнобильської аварії «геббельсівською пропагандою» [1, с. 12]. Це було зрозуміло, адже західні експерти досить швидко визначили негативні впливи катастрофи на ситуацію в своїх країнах, що зумовило вже 1986 р. масове знищення радіоактивно забрудненої сільськогосподарської продукції в Німеччині, Швеції, низці інших країн світу [1, с. 15]. Натомість країни «соціалістичної співдружності», що перебували під впливом СРСР, переважно реагували на його офіційну інформаційну політику стосовно Чорнобиля стримано, і навіть значною мірою намагалися інтерпретувати ці події аналогічно Москві.

Прагненням запобігти витокам за кордон «негативної інформації» про ЧАЕС було Розпорядження Президії АН УРСР від 20 травня 1986 р. про засекречення таких відомостей. «За даними компетентних органів, — ішлося в документі, — іноземні спецслужби мають можливість діставати деякі дані закритого характеру про аварію на Чорнобильській атомній електростанції і про роботи, які ведуться для ліквідації її наслідків, шляхом перехоплення повідомлень, які передаються технічними засобами зв'язку». Щоб запобігти цьому пропонувалося «виключити передачу згаданої інформації по відкритих каналах телефонного і телеграфного зв'язку», використовувати для цього шифри, засекречений телеграфний зв'язок тощо [27, с. 147–148]. «Режим мовчання» було застосовано не лише щодо «службової інформації»: за свідченнями тих, кому довелося внаслідок Чорнобильської катастрофи покинути місце проживання, після аварії цій категорії населення досить довго було негласно заборонено надсилати телеграми, листи рідним і знайомим — як в Україні, так і, особливо, за кордон — із повідомленнями про існування якихось проблеми або ускладнень, пов'язаних з наслідками аварії.

На початку червня 1986 р. для іноземних журналістів було проведено другу прес-конференцію, директивні матеріали для якої також готувала Оперативна група ЦК КПРС. Ці матеріали мали заспокійливо-оптимістичне забарвлення [1, с. 26]. Окрім того, можна відзначити виступ американського лікаря Роберта П. Гейла, який 4 тижні працював у Московській лікарні, після чого 6 червня зустрівся з радянськими та іноземними кореспондентами для виголошення висновків. Разом з ним у прес-конференції брав участь і спеціально запрошений член-кореспондент Академії медичних наук СРСР А. І. Вороб'їєв. Головною думкою американського спеціаліста було донести до журналістів, що, незважаючи на аварію, не можна відмовлятися від ядерної енергетики, але необхідно співпрацювати в разі непередбачуваних ситуацій. Причиною перебування в СРСР П. Гейл назвав занепокоєння міжнародного співтовариства ситуацією [10].

Одночасно набирало обертів подальше засекречення інформації про обставини й перебіг аварії на ЧАЕС. Так, у червні 1986 р. Міністерство охорони здоров'я та Мінатоменерго СРСР засекретили відомості про аварію, радіоактивне забруднення тощо. Також Головне управління Міністерства охорони здоров'я СРСР 27 червня 1986 р. видало листа «Про посилення режиму секретності при виконанні робіт по ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС» [3, с. 15].

Усвідомлюючи брак достовірної і повної інформації, іноземні журналісти — кореспонденти «Ен-Бі-Сі», «Шпигеля», «Нью Йорк таймс» та інших засобів масової інформації шукали можливості збирати її, зустрічаючись з населенням. Відповіддю влади на це стало обмеження можливостей зарубіжних кореспондентів та й узагалі іноземців пересуватися українською територією. Наприклад, не було надано дозволу відвідати район аварії представникам французької телевізійної компанії, суттєвими обмеженнями й посиленням інформаційної боротьби позначився візит в Україну 57 глав та співробітників дипломатичних представництв зарубіжних країн у Москві, кореспондентів США, членів знімальної групи компанії «Сі-Бі-Ес» та ін. [11, спр. 13, арк. 152, 272].

У липні 1986 р. працівники КДБ звітували про вислання з СРСР двох і попередження ще двох іноземних туристів за збирання тенденційної інформації та поширення політичних чуток. Спецоргани також повідомляли про понад 100 попереджувально-профілактичних бесід і локалізацію дій іноземних журналістів [11, спр. 13, арк. 154, 274].

На цьому тлі, з другої декади травня, в публічному просторі СРСР почався справжній інформаційний бум на тему Чорнобильської аварії, котрий, утім, мав чіткі ідеологічні завдання: заспокоїти суспільство, приховати правду інформацію про стан справ на ЧАЕС, перенести увагу з проблем на

героїзм ліквідаторів та дії влади, спрямовані на подолання наслідків лиха. Протягом травня — вересня лише на республіканському телебаченні й радіо вийшло в ефір 1368 кіносюжетів, повідомлень і передач на цю тему; в республіканських ЗМІ надруковано близько 1150 відповідних матеріалів. Студія «Укртелефільм» швидко створила документальну стрічку «Чорнобиль: два кольори часу», яку продемонстрували на республіканському й Центральному телебаченні. Активізувались і лекційно-пропагандистська робота, проведення «круглих столів», зустрічей, лекцій, зборів за участі експертів. За означений період було прочитано 1200 лекцій, проведено понад 70 зустрічей і «круглих столів» тощо [27, с. 400]. Однак увесь цей вал інформації не додавав якісно нового знання про обставини Чорнобильської трагедії, переважали розповіді про мужність і героїзм ліквідаторів, інтернаціональну допомогу трудящих соціалістичних країн, виступи експертів та представників урядової комісії, що зазвичай не надавали повної інформації, зате намагалися подати ситуацію в дещо прикрашеному, заспокійливому вигляді.

Характерною можна вважати зустріч партійного та ідеологічного «активу» столиці та Київської області зі спеціально прибулими з Москви вченими, експертами з Урядової комісії по ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС. Організував її 21 травня 1986 р. обласний комітет партії в Києві. Загалом зібралося 1700 людей, інформацію про зустріч поширили засоби масової інформації, зокрема й за кордон. Проте відповіді московських експертів ясно вказували на те, що союзне керівництво не має намірів відверто й повно інформувати власне населення та світову громадськість про реальний стан справ [27, с. 175–177].

Для демонстрації досягнень СРСР у подоланні наслідків аварії на ЧАЕС 21 травня відбулася також зустріч акредитованих у Москві голів посольств іноземних держав з Головою Ради Міністрів УРСР А. П. Ляшком, який ознайомив їх з обстановкою на АЕС, розповів про заходи з ліквідації наслідків аварії, яких ужили радянські та господарські органи республіки. Наголошуючи на досягненнях та високій організованості роботи керівництва, активній допомозі від медиків і мешканців республіки потерпілим, А. Ляшко не забув нагадати дипломатам про те, що «окремі кола на Заході продовжують розповсюджувати домисли та небиліці відносно аварії». Він підкреслив, що цим вони намагаються кинути тінь на радянську програму використання енергії в мирних цілях.

Одним із каналів передавання за кордон «політично врівноваженої», з погляду радянського керівництва, інформації про ситуацію навколо Чорнобиля, стало запрошення для відвідин місця аварії окремих представників зарубіжних політичних, бізнесових і наукових кіл — з тих, хто демонстрував симпатії й прихильність до СРСР.

23 липня 1986 р. до Києва прибули відомий бізнесмен і колекціонер Арманд Хаммер та спеціаліст з радіаційної медицини, професор Каліфорнійського університету доктор Роберт Гейл. Зустріч ця готувалася, тож гості відвідали Київську клінічну лікарню № 14 ім. Жовтневої революції, де мали зустріч з «практично здоровими» ліквідаторами аварії, Музей медицини УРСР, після чого в супроводі міністра охорони здоров'я УРСР А. Ю. Романенка на гвинтокрилі полетіли до Чорнобиля й Прип'яті, зробивши повне коло над реактором. Потім в інтерв'ю Хаммер повідомив, що його вразило побачене, зокрема порожнє й безлюдне місто Прип'ять, де на вулицях «навіть білизна висить, бо люди не мали часу взяти свою білизну», одночасно він підтвердив, що на місці аварії ведуться відбудовні роботи, та висловився в унісон з декларованою в СРСР стратегією зовнішньої політики: «Ми повинні зробити все, щоб ядерна пожежа ніколи не спалахнула <...>» [17, с. 407].

Згаданий доктор Гейл уперше відвідав Київ у червні 1986 р., тоді він консультував у Київському рентгенодіагностичному інституті потерпілих від катастрофи. В липні 1986 р., як розповів у опублікованому наступного року нарисі Ю. Щербак, лікар приїхав з родиною, аби, окрім іншого, «зустрітися з київськими колегами, відпочити у нашому місті, ознайомитись з його пам'ятниками архітектури та історії» [17, с. 407]. Про перебування двох американців у Києві спеціально було знято й продемонстровано телефільм «Поглядом чесних людей» [27, с. 399–400]: на одному з його кадрів по київських парках над Дніпром «бігав під теплим рясним липневим дощем» звиклий до ранішніх пробіжок американський професор [17, с. 407–408]. Зрозуміло, що в такий спосіб автори фільму намагалися донести глядачеві: на думку авторитетних зарубіжних спеціалістів, після аварії на Чорнобильській АЕС у Києві абсолютно безпечно.

Восени — взимку 1986 р. радянська інформаційна політика щодо теми Чорнобиля практично не зазнала якісних змін. Як і раніше, всі зусилля союзного й республіканського партійно-радянського керівництва спрямовувались на те, аби обмежити доступ до правдивої інформації про події навколо ЧАЕС, змалювати ситуацію підконтрольною владі, заспокоїти світову громадськість і самих радянських людей.

На заваді цьому, як і раніше, стояли представники українських організацій за кордоном, котрі не тільки не припиняли жорстко критикувати дії радянської влади, але й навпаки, все більше наступали. Зокрема, восени 1986 р. за ініціативою «Світового українського визвольного фронту» українці США, Англії та ФРН розпочали збирати підписи під зверненням до Міжнародного суду ООН у Гаазі з наполяганням притягти Москву до відповідальності за допущення аварії світового масштабу. Не менш актив-

ними були й дії Закордонного представництва Української Головної визвольної Ради, яка, зокрема, 16 вересня 1986 р. на відкритті у Нью-Йорку 41-ї сесії Генеральної асамблеї ООН руба порушила перед вашингтонською адміністрацією питання про винесення «українського питання після аварії на ЧАЕС» для обговорення в ООН [11, спр. 13, арк. 178; спр. 14, арк. 95–96, 214–215]. Також у вересні 1986 р. в Люксембурзі відбулася конференція Всесвітньої Комуністичної Ліги, учасники якої прийняли спеціальне комюніке про потребу «політичної підтримки визвольному руху в Україні», а також прямо наголошувалося про «інспірування негативних проявів у республіці в зв'язку з аварією на ЧАЕС» [11, спр. 14, арк. 178].

Не зменшувався 1986 р. потік публікацій про аварію на Чорнобильській АЕС і в західних засобах масової інформації. Проаналізувавши зміст значної кількості з них, українська дослідниця Н. Барановська зауважила, що перше місце серед цих публікацій посідали політичні матеріали, які становили 47% від загальної кількості [1, с. 37]. Втім, поважну частку публікацій було присвячено й екологічним, медичним та іншим не політизованим аспектам «чорнобильської справи». Це означало: у світі все більше усвідомлювали, що аварія на Чорнобильській АЕС справді планетарна, і що подолання її наслідків потребує спільних зусиль усіх країн, незважаючи на їхній політичний устрій.

Розуміння того, що самотужки з наслідками аварії не впоратись, поволі приходило й до керівників радянської держави. Протягом другої половини 1986 р. почастишали контакти у справах Чорнобильської аварії між радянськими науковцями і авторитетними міжнародними організаціями, зокрема МАГАТЕ. 15 листопада 1986 р. по всесоюзному і українському радіо було повідомлено про завершення спорудження саркофага заввишки 70 м — перекриття над зруйнованим реактором [27, с. 21]. Хоча ця інформація також вписувалася в контекст заспокійливо-оптимістичної інформаційної стратегії, в радянській інформаційній політиці почали проглядатися певні зміни, зокрема тенденції до більшої відкритості.

Таким чином, як свідчить аналіз джерел і літератури, відразу після аварії на Чорнобильській АЕС і представники влади, і центральні та республіканські ЗМІ, зберігали мовчання про цю подію, аж доки про неї голосно заговорили за кордоном. Протягом 1986 р. координувана в союзному центрі зарубіжна інформаційна політика щодо ситуації на Чорнобильській АЕС визначалася такими тенденціями: замовчуванням правдивих відомостей про ЧАЕС на тлі заяв про «контрольованість» і «стабілізацію» ситуації, пропагандистськими акцентами на успіхах радянської влади у подоланні наслідків аварії, відкиданні будь-яких звинувачень у нестачі, неповноті або відсутності інформації про аварію, викриттям поширюва-

них на Заході неправдивих і політично заангажованих відомостей та чуток, нарешті перенесенням уваги міжнародної спільноти з катастрофи на Чорнобильській АЕС на проблеми міжнародної безпеки, боротьби проти гонки озброєнь і її головних «винуватців» — країн НАТО, передусім США.

З іншого боку, 1986 р. позначився й зростанням вимогливості суспільства — передусім за кордоном, але також і в самому СРСР — до якості інформування про ситуацію на ЧАЕС. Зростання негативної політичної активності в потерпілій від аварії УРСР, усвідомлення її можливих негативних впливів на стан здоров'я людей, ясно вказували на те, що населення не миритиметься з браком адекватної інформації про катастрофу на Чорнобильській АЕС. Тим більше це стосувалося зарубіжжя, де на тлі ідеологічних боїв вже 1986 р. поволі прийшло усвідомлення того, що аварія на ЧАЕС — трагедія планетарного масштабу, ліквідація наслідків якої потребує усунення на другий план гострих ідеологічних суперечностей між «соціалістичним» і «капіталістичним» табором.

1. Барановська Н. П. Україна — Чорнобиль — Світ: Чорнобильська проблема у міжнародному вимірі / Барановська Н. П. — К. : Ніка-Центр, 1999 — 400 с.

2. Битва за Чернобыль : [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://lenta.ru/articles/2006/04/17/smi/>

3. Бугрим В. В. Чорнобильська катастрофа у засобах інформації / В. В. Бугрим // Чорнобиль і преса: реалії взаємодії. — К. : Хрещатик, 1992. — 80 с.

4. Виступ М. С. Горбачова по радянському телебаченню 14 травня 1986 р. // Чорнобиль: дні випробувань. Книга свідчень. — К. : Радянський письменник, 1987. — С. 7–14.

5. Від Ради міністрів СРСР. 29 квітня 1986 р. // Чорнобиль: дні випробувань. Книга свідчень. — К. : Радянський письменник, 1987. — С. 14.

6. Від Ради міністрів СРСР // Радянська Україна. — 1986. — 29 квітня.

7. Від Ради міністрів СРСР. 30 квітня 1986 р. // Радянська Україна. — 1986. — 30 квітня.

8. Від Ради міністрів СРСР. 2 травня 1986 р. // Радянська Україна. — 1986. — 2 травня. — С. 4.

9. Врублевский В. Владимир Щербицкий: правда и вымыслы. Записки помощника: Воспоминания. Документы. Слухи. Легенды. Факты / Врублевский В. — К. : Довіра, 1993. — С. 211.

10. Главный урок Чернобыля. 7 июня 1986 г. // Правда. — 1986. — 7 июня. — С. 4.

11. Державний відомчий архів Служби безпеки України (Далі — ДВА СБУ), ф. 16, оп. 11-а, спр. 13, 14.

12. Зовнішній імідж України в світлі англомовної преси : [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://ukrajinciberlinu.wordpress.com/2009/05/09/369>

13. Литвин В. М. Україна на межі тисячоліть (1991–2000 рр.) / Литвин В. М. — К. : Альтернативи, 2000. — 360 с.

14. Михаил Горбачев об аварии на Чернобыле : [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://news.bbc.co.uk/hi/russian/news/newsid_4936000/4936186.stm

15. Невольное саморазоблачение. 6 мая 1986 г. // Правда. — 1986. — 6 мая. — С. 4.
16. Недостойные приемы. 10 мая 1986 г. // Правда. — 1986. — 10 мая. — С. 5.
17. Останне попередження. Доктор Хаммер, доктор Гейл // Чернобыль: дні випробувань. Книга свідчень. — К. : Радянський письменник, 1987. — С. 407–408.
18. Осуд наклепницької кампанії. 13 травня 1986 р. // Радянська Україна. — 1986. — 13 травня. — С. 3.
19. От Чернобыля до Киева // Правда. — 1986. — 10 травня.
20. РАТАУ: роки вісімдесяти : [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://news2.ukrinform.com:8101/ukr85/80.html>. Заголовок з екрану.
21. СССР приховує наслідки нуклеарної катастрофи в Україні. 30 квітня 1986 р. // Свобода (Нью-Йорк). — 1986 (Квітень). — Ч. 81.
22. Ужас Чернобыля: как это было : [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://news.bbc.co.uk/hi/russian/news/newsid_4935000/4935270.stm
23. Цілий світ говорить про нуклеарну катастрофу в Україні. 1 травня 1986 р. // Свобода (Нью-Йорк). — 1986 (Квітень). — Ч. 82.
24. Чернобыль. Десять лет спустя. Неизбежность или случайность? / Под ред. А. Н. Семенова. — М. : Энергоатомиздат, 1995. — 464 с.
25. Чернобыльская АЭС: ситуация стабилизируется. 10 мая 1986 г. // Правда. — 1986. — 10 мая. — С. 4.
26. Чернобыльська катастрофа в документах, фактах та долях людей / Кол. авторів. — Вид. 2-ге, доопрацьоване. — К. : Азимут-Україна, 2006. — 624 с.
27. Чернобыльська трагедія. Документи і матеріали. — К. : Наукова думка, 1996. — 783 с.
28. Щербак Ю. М. Чернобыль : документальна повість / Щербак Ю. М. — К. : Дніпро, 1989. — 222 с.

А. О. Лихолат

УДК: 001 89

УКРАЇНСЬКА НАУКА: КРОКИ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО НАУКОВО-ТЕХНОЛОГІЧНОГО ПРОСТОРУ

З'ясовуються стан і перспективи входження України до європейсько-науково-технологічного простору.

Ключові слова: наукове співтовариство; інтеграція; інформація; фундаментальна наука; рамкові програми.

Исследуются состояние и перспективы вхождения Украины в европейское научно-техническое пространство, которое является концентрацией научного потенциала многих стран с устоявшимися научными традициями и высоким научно-техническим уровнем.

Ключевые слова: научное сообщество; интеграция; информация; фундаментальная наука; рамочные программы.